

BRIONI SKJ PLENUM — PAD GRUPE A. RANKOVIĆA REORGANIZACIJA FEDERACIJE

ČETVRTI PLENUM CENTRALNOG KOMITETA SKJ. TITOVA UVODNA REC NA PLENUMU

Brioni, 1. jula 1966.

... Drugovi i drugarice,

Na sjednici Izvršnog komiteta održanoj 16. juna pretresano je pitanje izvjesnih deformacija u radu nekih organa u organizaciji državne bezbjednosti. Na toj sjednici Izvršni komitet je riješio da se izabere jedna partijsko-državna komisija koja bi te probleme ispitala. Prije toga, formirana je jedna tehnička komisija koja je trebalo da tehnički utvrdi izvjesne deformacije u radu naše državne bezbjednosti. I to je bio jedan od elemenata koji je podstakao Izvršni komitet CK SKJ da formira i političku komisiju, to jest partijsko-državnu komisiju. Komisija će poslije podnijeti izvještaj o dosadašnjem radu, jer istraga o raznim devijacijama i anomalijama koje su se događale u našoj državnoj bezbjednosti nije potpuno završena.

Drugovi, ja bih htio ovdje da se vratim malo unazad. Mi smo u martu 1962. godine imali proširenu sjednicu Izvršnog komiteta na kojoj su pretresani razni problemi koji su se ticali odnosa u našem rukovodstvu, odnosa u našoj Partiji i uopšte raznih anomalija koje su se događale. Ta sjednica je trajala tri dana. Toga se učesnici sjednice vrlo dobro sjećaju. Mi smo tada po prilici utvrdili u čemu se sastoje te razne anomalije, devijacije itd. ali nismo utvrdili izvore toga. Meni se čini da smo mi tu pogriješili što tada nismo išli do kraja, nego smo zbog izvjesnih kompromisnih težnji da se to ne odrazi na jedinstvo naše Partije i na jedinstvo našeg rukovodstva — koje je zapravo već onda bilo narušeno — stali na pola puta. Dakle, to zbog čega mi danas ovdje zasjedamo i o čemu ćemo diskutovati — nije najnovija stvar. To ima svoje porijeklo unazad nekoliko godina, gotovo blizu deceniju.

Mi smo, drugovi, pogriješili što smo našu državnu bezbjednost u toku dvadeset i više godina njenog postojanja prepustili tako reći suhoj sebi, i glavni rukovodilac je bio drug Ranković. Vi znate da je u toku rata i prvih godina poslije rata naša državna bezbjednost odigrala ogromnu ulogu u čemu, razumije se, jedan veliki dio zasluga ima i drug Ranković i ostali drugovi koji su bili pod njegovim rukovodstvom. No, Ipravo zbog toga ogromnog povjerenja koje smo imali i prema drugu Hankoviću i prema službi državne bezbjednosti, mi na našim sjednicama tzv. Izvršnog komiteta ni jedanput nismo imali pitanje ove službe. A mogu i se bilo koja organizacija ili bilo kakvi organi tako dugo pustiti bez controla Partije, bez kontrole rukovodstva naše Partije. Razumije se la je to naša krivica.

Kada ovo pitanje pretresamo danas ovdje treba poći od činjenice a je naša bezbjednost odigrala ogromnu ulogu u likvidiranju klasnog

i svih neprijatelja koji su kod nas htjeli doći do svoga izražaja i u toku rata i poslije, i to mi ne smijemo nikada izgubiti iz vida. To je historijska činjenica. Ljudi koji su u toj službi radili imaju velike zasluge, i drug Ranković. Ali imamo li mi prava, drugovi, da opraštamo za ono što se događa poslije, kada se jedna takva organizacija deformiše, i kada se, uslijed raznih deformacija stvori jedan sistem koji je pritiskao čitavo naše društvo? Razumije se da nemamo i da ne možemo. Ono su zasluge, a ovo su ogromne greške. I ta pitanja moramo razmotriti i donijeti određene zaključke. Kada smo prišli tome, mi smo postepeno uviđali do kakvih su nevjerojatnih razmjera dolazile te deformacije. I onda nam je postalo jasno — a ja mislim da će se to sve još bolje sagledati — zašto mi nismo mogli da sprovedimo naše odluke koje smo donosili na plenumima i kongresima, naročito na Osmom kongresu. Poslije toga dolazilo je do nekakve stagnacije, nekako nije išlo. Odluke su bile odlične, narod ih je prigrlio, poradovao se, naši radni ljudi su bili veseli, govorili su: „E, konačno ćemo ipak krenuti naprijed.“ A ipak, nije išlo.

Znači čitava stvar mora biti postavljena na političke temelje, to je politička stvar. Osmi kongres, privredna reforma — to su krupne, akcije našeg društva radi poboljšanja cjelokupnog našeg života i brzog kretanja naprijed. I ako razmatramo izvjesne deformacije, onda ne možemo govoriti o pojedincima kao o nekom slučaju. Ja, drugovi, mislim da se tu radi, ne mogu da tvrdim, ali to je moje mišljenje, ne samo o pojedincima, i ti pojedinci ne moraju biti ni ti koji su tu uglavnom odgovorni — ali tu se radi o jednoj frakcijskoj grupaškoj borbi, borbi za vlast. Jer kako bi se te stvari, poslije 1962. godine, kada smo ih pretresali, mogle sada ponovo da pojave u još žešćem, i težem vidu, da se o tome ne radi. Mislim da dalja istraga mora da krene u tom pravcu, da to vidimo, jer je to opasnost za jedinstvo našeg naroda, opasnost za Savez komunista i njegovo jedinstvo, jednom riječju: za naš socijalistički razvitak...

Na ovom plenumu, drugovi, radi se o jednom krupnom pilaniu — o ozdravljenju naše Partije, odvajanju unutrašnje bezbjednosti od Partije, a ne kao što je do sada bilo da se to pobrkalo, da je unutrašnja bezbjednost prejašila Partiju. O tome je sada riječ.

... Na sednici Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije od 16. juna 1966. godin'e u vezi sa nizom činjenica koje ukazuju na vrlo ozbiljno ispoljene slabosti i deformacije, pretresana su neka pitanja iz rada organa državne bezbednosti, kao i pojave ozbiljnih zloupotreba ovih organa u političke ciljeve od strane pojedinih funkcionera. Na istoj sednici je Izvršni komitet CK SKJ formirao komisiju sa zadatkom da ispita ove pojave, kao i metode rukovođenja u organima državne bezbednosti i da o svome radu i konstatacijama izvesti Izvršni komitet i Centralni komitet SKJ.

IZVEŠTAJ KOMISIJE IZVRŠNOG KOMITETA CK SKJ

Izvršni komitet CK SKJ utvrdio je sledeći sastav komisije:

— predsednik Krste Crvenkovski; članovi: Đuro Pucar, Blažo Jovanović, Dobrivoje Radosavljević, Mika Tripalo i Franc Popit.

... U toku rada Komisija Izvršnog komiteta CK SKJ je podnela svoj prethodni izveštaj Izvršnom komitetu CK SKJ 22. juna 1966. go-

dine. Izvršni komitet CK SKJ je odobrio rad Komisije i prihvatio njene nalaze i konstatacije stavljajući joj u zadatak izradu definitivnog izveštaja za četvrtu sednicu CK SKJ zakazanu za 1. jul 1966. godine...

2. Komisija posebno ističe da stanje, organizacija, metodi rada, ciljevi i zadaci državne bezbednosti nisu nigde pretresani, ni na jednom državnom, predstavničkom ili partijskom forumu, u čitavom posleratnom periodu. Državna bezbednost je postala manje ili više monopol pojedinaca. Oni su njom rukovodili kao ličnost ili, kako neki kažu, kao njeni organizatori i osnivači, bez obzira na to kakve su javne funkcije imali. Otuda se i stvorila atmosfera da su se, kako pojedini funkcioneri, tako i deo osoblja državne bezbednosti, Vezivali za pojedine ličnosti, koje su poistovećivane sa državnim rukovodstvom i Centralnim komitetom SKJ. Iz izjava se vidi da je drug Aleksandar Ranković (Marko) poistovećen sa Centralnim komitetom...

Međutim, poslednjih godina, a naročito pre i posle VIII kongresa SKJ, zaoštreni su neki politički problemi i dileme oko traženja najefikasnijih puteva za naš dalji društveni razvitak. U isto vreme javili su se i otpori sprovođenju odluka foruma Saveza komunista, kao i pojave da su neki funkcioneri pokušavali da organe bezbednosti iskoriste u političke svrhe.

Naše društvo je, zahvaljujući, pre svega, pravilnoj političkoj liniji i orijentaciji Saveza komunista, otišlo daleko napred u razvitku socijalizma i socijalističkih društvenih odnosa. Brzo je napredovalo samoupravljanje i neposredna demokratija, a organi bezbednosti usled konzervativnog otpora pojedinih funkcionera zaostajali su iza tog razvitka, zbog čega je i moralo doći do određenih sukoba. Ranijim tendencijama da se državna bezbednost pretvori u silu iznad društva priključile su se i nove, to jest da državna bezbednost postane jedan od odlučujućih faktora u formiranju društvene politike. Ti funkcioneri su, koristeći svoje pozicije, zloupotrebljavali organe državne bezbednosti sa tendencijom da uspostave kontrolu u čitavom društvu, od preduzeća do najviših vrhova. Oni su sebi prisvojili i pravo da drže pod kontrolom i odgovorne državne i političke funkcionere — putem prisluškivanja, praćenja i dobijanja izveštaja od tehničkog osoblja koje je angažovano u radu oko funkcionera. Na bazi ovakvih izveštaja vrlo često su davane ocene o pojedinim ljudima i takve ocene su bile, ne tako retko, odlučujuće za odluke kadrovske politike. Naime, drug Ranković se, kao sekretar CK zadužen za kadrovsku politiku i organizacionu izgradnju SKJ, često oslanjao na materijale bezbednosti pri odlučivanju o razmeštaju kadrova...

6. Pojedini organi državne bezbednosti, koristeći savremenu tehniku, upustili su se poslednjih godina u velike operacije prisluškivanja i kontrolu pojedinaca i ustanova. Rad Komisije je pokazao da se te metode upotrebljavaju dosta masovno protiv poštenih i socijalizmu odanih ljudi, protiv određenog broja državnih i političkih funkcionera. Te su metode upotrebljavane i sa namerom da se pojedinci diskredituju, i konačno skinu sa funkcija...

U državnoj bezbednosti se posebno razvio sistem informisanja o raspoloženju javnog mnjenja. Ona se već godinama javljala kao skoro jedina služba koja prikuplja političke informacije o komentarima i reagovanju na najznačajnije događaje iz našeg javnog i političkog života. Državna bezbednost je time postajala nekakva političko-informativna ili političko-obaveštajna služba unutar zemlje. Ona je to obavljala ne-

stručno, improvizovano, po svojim merilima i, što je najgore, često sa određenim ciljem. Zbog svoje izolovanosti, nestručnosti kadrova da mogu kompetentno ocenjivati ekonomske, političke, kulturne i druge podatke, a pogotovu što se mnogo tih podataka dobija iz negativnih sredina ili nekompetentnih izvora, te su informacije skoro uvek bile jednostrane, a ne retko i svesno tempirane. One nisu odraz pravog stanja; na osnovu reagovanja neprijateljski nastrojenih elemenata i nezadovoljnika i pojedinačnih slučajeva vrše se uopštavanja. Državna bezbednost je sama analizirala razne pojave, vršila selekciju materijala i obradu informacija i, prema vlastitoj oceni ili oceni pojedinaca, na bazi krajnjeg subjektivizma i proizvoljnosti, distribuirala informacije određenim funkcionerima a ne prema dužnostima na kojima se ljudi nalaze. Stvoreno je stanje u kome su pojedini funkcioneri cenjeni po tome da li primaju ili ne informacije državne bezbednosti, odnosno kakve su im sve informacije dostavljene. Mnoge su stvari bile monopolisane samo za pojedince. ..

10. Naš društveni razvitak poslednjih godina sve više je dolazio u sukob sa određenim ostacima starog sistema. On nije više mogao da podnosi zatvorene sisteme i organizme. Samoupravljanje imperativno zahteva da se svi organizmi društva stave pod javnu i društvenu kontrolu na bazi ustavnih i zakonskih normi. Neki su se tome odupirali i još više zatvarali u sebe. To je dovodilo do pojava demoralizacije i deformacija u takvim institucijama. Danas ne može i ne sme više niko posedovati monopol ni na pojedine funkcije niti na ocenu stanja organizacija i institucija u kojima radi, a pogotovo kojima stoji na čelu. Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije mora uočiti te pojave i povesti uz mobilizaciju čitavog članstva i svih radnih ljudi, odlučnu bitku za transformaciju određenih službi i delatnosti u pravcu prilagođavanja nastalim društvenim promenama i razvijenijim socijalističkim odnosima. . .

11. Centralni komitet SKJ i njegov Izvršni komitet ne mogu a da ne prime određeni deo odgovornosti i na sebe, tim više što se na čelu državne bezbednosti u čitavom pređenom periodu direktno ili indirektno nalazio jedan od njegovih sekretara drug Aleksandar Ranković. Ustalila se, i u krajnjoj liniji prihvatila, štetna praksa da jedan čovek u ime Centralnog komiteta i državnih organa, sam, bez kontrole i polaganja računa bilo kome, rukovodi ovom službom. Ne samo da se u minulom periodu Centralni komitet mirio sa činjenicom postojanja monopola pojedinaca nad pojedinim institucijama, već je proglašavanjem te i sličnih institucija tabuom za društvo, a i za sebe, taj monopol objektivno podržavao i dalje učvršćivao...

REC ALEKSANDRA RANKOVIĆA

„U našim društvenim uslovima, nastavio je Ranković, služba bezbednosti ne može i ne sme postati neki faktor iznad društva i Saveza komunista, i drugih političkih i društvenih organa.

Što se tiče moga rada za vreme kada sam neposredno rukovodio službom državne bezbednosti i kada su mi u vršenju mojih funkcija u Saveznom izvršnom veću poveravani poslovi u oblasti unutrašnje politike, nastavio je Ranković, normalno je taj rad podvrći kritici i ocenama, pa makar i sada sa ovim zakašnjenjem. U svojoj partijskoj i dru-

štvenoj aktivnosti uvek su mi poveravane društvene dužnosti koje su često i prevazilazile moje mogućnosti.

Razmišljajući o svemu ne mogu da se otmem utisku da se radi o jednoj neprijateljskoj grupi i njenom radu za neprijatelja, ili o nekim zaista duboko deformisanim ljudima koji su sve ovo učinili iz sasvim određenih i podlih ciljeva. U stvari, i jedno i drugo se u krajnjoj liniji svodi na isto" — rekao je Aleksandar Ranković.. .

„Još jedanput, drugovi, želim da naglasim da za ovakav rad i ovakve postupke organa bezbednosti ne snosim nikakvu drugu odgovornost, sem moralnu odgovornost koja proizilazi iz toga što je trebalo da pokažem više budnosti kako ranije kada sam neposredno rukovodio ovom ustanovom, tako i kroz svoj rad u Centralnom komitetu. S obzirom na to smatram da sam dužan da ovom forumu, vama drugovi, stavim na raspoloženje sve svoje funkcije.

Ja se izvinjavam, dodao je on, ako na neka pitanja nisam odgovorio, zaključujući da primam izveštaj i reč koju je na ovoj sednici dao drug Tito."

ODLUKE CK SKJ

... Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije na Četvrtoj sednici, održanoj na Brionima, 1. jula 1966. godine, posle uvodne reči druga Tita, izveštaja komisije Izvršnog komiteta CK SKJ i svestrane diskusije jednoglasno

u s v a j a

Izveštaj komisije Izvršnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije o stanju, metodu rukovođenja i pojavama zloupotrebe u organima državne bezbednosti.

Centralni komitet takođe usvaja političku ocenu komisije o uzrocima i mogućim posledicama da se služba državne bezbednosti pretvori u silu iznad društva.

Na osnovu predloga komisije i diskusije Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije donosi sledeće

1 o d l u k e

1. Preporučuje da se odmah priđe reorganizaciji organa državne bezbednosti kako bi se prilagodili nastalim promenama u našem društvu i razvijenom sistemu samoupravljanja. Potrebno je da predstavnička tela i njihovi izvršni organi obezbede faktički društvenu kontrolu nad radom državne bezbednosti na bazi ustavnih normi i zakonskih propisa. Takođe se preporučuje odgovarajućim organima da se u cilju kadrovskog pojačanja i olakšanja sprovođenja reorganizacije na dužnosti rukovodilaca organa unutrašnjih poslova biraju i politički funkcioneri i pre konačne reorganizacije državne bezbednosti...

3. Da se drug Svetislav Stefanović kao neposredno odgovoran za rad organa državne bezbednosti u čitavom ovom periodu kada su se pojavile istaknute deformacije i ozbiljne zloupotrebe kao i zbog njegovog neiskrenog držanja pred komisijom i na sednici Centralnog komiteta, a to znači prema Savezu komunista Jugoslavije, onemogućavanja rada komisije i akcija koje je u tom pravcu vodio kod drugih u samom toku rada, isključujući iz Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije i iz

Saveza komunista Jugoslavije. Centralni komitet SKJ takođe preporučuje Saveznoj skupštini da ga razreši dužnosti člana Saveznog izvršnog veća.

4. Prihvata se ostavka koju je drug Aleksandar Ranković podneo na funkcije člana CK SKJ i Izvršnog komiteta Centralnog komiteta i prihvata se da podnese ostavku Saveznoj skupštini na funkciju potpredsednika Republike, jer je njegova politička odgovornost za rad organa državne bezbednosti takva da na ovim funkcijama više ne može ostati.

5. Donoseći ove odluke Centralni komitet Saveza komunista Jugoslavije obraća se svim komunistima i radnim ljudima Jugoslavije da ulože maksimalne napore u daljem razvoju samoupravljanja i neposredne demokratije i ostvarenja ustavnih prava, učvršćujući na taj način poverenje mu demokratske institucije našeg društva. Samo u ovim institucijama mogu se donositi političke odluke i u njima radni čovek treba da ostvaruje pravo na punu kontrolu svih društvenih organizama. Kadrovsku politiku u društvu treba osloboditi svakog subjektivizma i monopolizma i ostvarivati je uz puni uticaj javnosti u za to stvorenim institucijama...¹

Četvrti plenum Centralnog komiteta SK Jugoslavije, Beograd, 1966, 7—91.

¹ Prikriveni otpor u vrhu SKJ i državnog rukovodstva merama privredne reforme i promenama u jugoslovenskoj federaciji pretvorio se polovinom 1966. u otvoren sukob. Hronologija ove krize govori da je na sednici Izvršnog komiteta CK SKJ održanoj 16. juna 1966, pod Titovim predsedništvom, obrazovana komisija sa zadatkom da ispita rad Službe državne bezbednosti (SDB). Komir sija je izveštaj podnela Izvršnom komitetu 22. juna, a 1. jula plenarnoj sednici CK SKJ na Brionima. Izveštaj je odavao puno priznanje SDB u prošlosti, ali nije prelazio preko tadašnjih tendencija da se SDB „postavi iznad društva”. Njeno stanje, organizacija, metodi rada, ciljevi i zadaci nisu nigde pretresani, ni u jednom državnom, predstavničkom ili partijskom forumu, u čitavom posleratnom periodu. Služba državne bezbednosti je manje-više postala monopol pojedinaca. Aleksandar Ranković je u SDB poistovećivan s Centralnim komitetom. Služba je ostajala izvan društvene kontrole. Baveći se, sistematizovano i centralizovano, političkim problemima, umnogome je paralisisala rad organa SKJ. To joj je tim lakše polazilo za rukom jer su se na njenom čelu direktno ili indirektno nalazili A. Ranković, jedan od sekretara CK SKJ i Svetislav Stefanović, član najvišeg partijskog rukovodstva. Operativni politički rad u CK SKJ je tekao preko Organizaciono-političkog sekretarijata CK SKJ, kojim je rukovodio Ranković.

Povod za sazivanje Brionskog plenuma bila je optužba Rankovića za prislušivanje najviših rukovodilaca, uključujući i Tita, ali je suština bila u suprotstavljanju A. Rankovića daljoj decentralizaciji sistema i federativnoj reorganizaciji. Ranković se nije mirio sa daljom decentralizacijom i kooperativnim federalizmom. On je smatrao da je pobedom koncepcije i politike SKJ u sukobu sa IB-om nestao razlog za nastavljanje nezavisne politike, o čemu svedoče i njegov pozdrav SSSR-u (koji stoji „na čelu socijalističkih zemalja”), izrečen na mitingu u jednoj kijevskoj fabrici. Ranković je blokirao i evoluciju jugoslovenskog federalizma imajući o tome sasvim suprotno stanovište od Kardelja i V. Bakarića. U najvišem vrhu Partije tekla je već više godina potmula borba između snaga koje su se odupirale procesima samoupravljanja i reforme Federacije i snaga oko Tita, Kardelja i Bakarića koje su zagovarale produbljanje samoupravljanja i uređenje nacionalnih odnosa na drugim osnovama. Borba protiv „birokratsko-dogmatskih snaga” u SKJ i van njega nastavila se i posle brionskog raspleta u okvirima akcije za reformu Partije, saglasno odlukama Četvrtog plenuma njenog Centralnog komiteta. Reorganizacijom je trebalo prevazići zatvorenost partijskih rukovodstava (forumu) i dati veću ulogu članstvu u formiranju i sprovođenju partijske politike. Demokratizacija društva na samoupravnim osnovama zahtevala je i demokratizaciju SKJ, čija je uloga već formulisana na Šestom kongresu i u Programu.

IZVEŠTAJ KOMISIJE IZVRŠNOG KOMITETA CENTRALNOG KOMITETA
SAVEZA KOMUNISTA SRBIJE ZA ISPITIVANJE POLITIČKE ODGOVORNOSTI
POJEDINIH RUKOVODILACA VEZANE ZA RAD SLUŽBE DRŽAVNE
BEZBEDNOSTI

14. i 15. septembra 1966.

Na sednici Izvršnog komiteta CK SK Srbije, koja je održana 5. jula 1966. godine, u duhu Zaključaka IV sednice CK SKJ, odlučeno je da se formira komisija sa zadatkom da nastavi sa istraživanjem, da ispita i ustanovi političku odgovornost pojedinih članova našeg Centralnog komiteta i nekih najodgovornijih funkcionera Službe državne bezbednosti za političke zloupotrebe i deformacije koje su se događale u našoj Republici.

U sastav Komisije ušli su sledeći drugovi: Kekić Danilo, Zatezalo Simeon i Popović Mirko. Radu Komisije su se docnije priključili i drugovi: Drulović Miloško i Tepavac Mirko. Povremeno su učestvovali i pomagali Komisiji u radu članovi CK SK Srbije Leković Voja i Đurić Milisav.

Centralni komitet SK Srbije dobio je od CK SKJ materijale Komisije CK SKJ o Vojinu Lukiću, Životiju Saviću i Milisavu Lukiću.

Komisija je otpočela sa radom 11. jula 1966. godine.

Komisija je u toku svoga rada obavila više razgovora sa Vojinom Lukićem i Životijem Savićem i jednim brojem rukovodilaca i drugih Službenika SUP-a.

Prilikom formiranja Komisija je dobila zadatak da posveti pažnju, pre svega, ustanovljenju činjenica o političkoj i moralnoj odgovornosti izvesnih partijskih rukovodilaca i najodgovornijih službenika u Državnoj bezbednosti, kao i o bitnim idejnim i političkim pitanjima, političkim zloupotrebama i deformacijama iz rada Službe bezbednosti u Republici.

Izvršni komitet je na svojoj sednici od 5. septembra usvojio izveštaj Komisije.

Na osnovu svega toga Komisija podnosi Centralnom komitetu Srbije sledeći izveštaj (uz koji se članovima Centralnog komiteta stavlja na uvid iscrpna dokumentacija).

I

Pre iznošenja ličnih odgovornosti pojedinaca Komisija smatra da je potrebno da iznese nekoliko posebnih konstatacija,

i Postojeći materijal, izjave i činjenice koje je Komisija prikupila i Io kojih je došla, potvrdili su ocene CK SKJ od 1. jula 1966. godine o političkim zloupotrebama pojedinih organa Službe državne bezbednosti, konstatacije o pojavama frakcionaške delatnosti, kao i o deformacijama u radu Službe državne bezbednosti.

Službu državne bezbednosti u našoj Republici karakterisala je birokratska zaostalost i nazadnost političke koncepcije o njenoj funkciji u društvu. Delokrug njihovog posla je daleko prevazilazio kompetencije i mogućnosti Službe bezbednosti i dolazio u sve veći raskorak sa putevima i razvojem demokratskog samoupravnog sistema. Služba je bila zatvorena prema društvu i prema predstavničkim telima, opterećena pretenzijama da prati, ocenjuje i utiče na celokupni društveni život. Sve to potvrđuje zaključke IV plenuma o tendencijama da se ta služba stavi iznad samoupravnih, predstavničkih organa, iznad društvenih

i političkih organizacija — dakle, iznad čitavog sistema samoupravnih odnosa.

Koliko je politički štetna takva koncepcija Službe bezbednosti, govore informacije iz Beograda i sa Kosmeta. U Beogradu se Služba bezbednosti široko bavila praćenjem tzv. antisocijalističkih pojava: na Univerzitetu, u privrednom životu, u kulturnom i javnom životu, u naučnim ustanovama, u udruženjima, u svim važnijim javnim službama grada. Rad u tom pravcu se granao i proširivao takoreći iz dana u dan. Takozvani klasifikator pojava, kojima služba treba da se bavi, daleko prevazilazi okvire borbe protiv neprijatelja i inostranih obaveštajnih službi i obuhvata: komentare o svim značajnim privrednim i kulturnim događajima, komentare na govore i istupanja istaknutih rukovodilaca i partijskih radnika; obuhvata dela nesavesnog poslovanja i prinudne likvidacije radnih organizacija, materijalne zloupotrebe i rasipništvo, štetne ugovore i nelojalnu konkurenciju, nepotrebna putovanja u zemlji i inostranstvu, sprečavanje ili neizvršavanje odluka organa samoupravljanja, dekadentna shvatanja i delovanja u kulturno-umetničkim sredinama, antimarksistička shvatanja kod naučnih radnika, lokalizam i partikularizam, vraćanja partijskih knjižica i slično.

Orijentacija je bila, pre svega, obrađivanje negativnih pojava u raznim sredinama što je, uz veliku meru subjektivizma, tendencioznost i nestručnost kadrova koji su to radili, činilo najčešće ove informacije nekvalifikovanim, neobjektivnim i štetnim. Najčešće su se iz njih mogli izvlačiti pogrešni zaključci i ocene.

U izveštaju Pokrajinskog komiteta za Kosovo i Metohiju konstatuje se da su tamo deformacije i zloupotrebe ove službe bile izrazito teške, naročito u nekim opštinama i da su stvarale i ostavile krupne političke probleme. U informaciji Pokrajinskog komiteta SK ÄPKM stoji:

„Političke ocene su davane od strane ove službe za sve naše akcije počevši od kooperacije, setve, žetve pa do izvršavanja planskih zadataka, rada organa samoupravljanja i društveno-političkih organizacija. Takve ocene su davala nestručna lica, idejno i politički slabo izgrađena, koja su unosila mnogo subjektivnog i nerealnog. Takve ocene su bile nerealne i suprotne svim ocenama koje su davane u organizacijama Saveza komunista i Socijalističkog saveza. . . iNa osnovu takvih ocena koje su u ovoj službi išle vertikalno do saveznih organa — kaže se u izveštaju PK, ovo je područje proglašeno kao najugroženije u Jugoslaviji. Takvo je mišljenje vladalo kod saveznih, republičkih i pokrajinskih organa SUP-a“.

„Služba DB bila je u Pokrajini orijentisana na šiptarsku narodnost. . . U njihovim dosijeima nalazili su se mnogi poštteni građani, kao i članovi Saveza komunista, pa i veliki broj lokalnih rukovodilaca: od sekretara osnovnih organizacija, rukovodilaca privrednih organizacija do opštinskih i pokrajinskih političkih rukovodilaca. . . Pod sumnjom su držali građane iz čijih porodica je neko imao negativnu prošlost, iako se radilo o mladim ljudima i lojalnim građanima koji nemaju ništa zajedničko sa inkriminiranim licem i njegovom rodbinom, sumnja je padala na sve veći broj građana“, kaže se u izveštaju Komisije Pokrajinskog komiteta za Kosovo i Metohiju.

U diskusijama komunista koje su vođene u organizacijama SUP-a posle IV sednice CK SKJ, iznošeni su i kritikovani brojni vidovi pro-

tivzakonitosti i zloupotreba: materijalne prirode, u rešavanju radnih odnosa, u odnosima prema građanima i slično.

U organizacijama na Kosmetu kritikovano je mešanje službe u kadrovsku politiku direktno ili indirektno praksa zaštite službenika i saradnika Službe bezbednosti čak i od krivične odgovornosti; pojedinci niskih moralnih i političkih kvaliteta davali su sud o rukovodećim ljudima i komunistima; iznošeno je da su prednost u dobijanju dozvole za oružje imala ona lica za koje je služba imala interesa, a često su to bila politički negativna lica.

Blago se postupalo prema grubim primerima neopravdanog političkog sumnjičenja i maltretiranja ljudi, a bilo je reči i o grubom kršenju zakonitosti u postupanju prema licima u zatvoru i pod istragom i slično.

Pažnju CK zaslužuju i veoma oštre kritike koje su iznosili komunisti koji rade u organima unutrašnjih poslova, a koje se odnose na: jako izraženu surevnjivost, subjektivizam i neobjektivnost u kadrovskoj politici, međusobnu netrpeljivost, intrige i podmetanja, na preterana tzv. diskreciona prava rukovodilaca, na gušenje javne reči i kritike.

Nije stvar ovoga izveštaja da ocenjuje detaljnije sadržinu i kvalitet diskusija koje su vođene među komunistima u organizacijama SUP-a. Ali je značajno da je u diskusijama učestvovalo više od jedne trećine članstva. I pored osećanja degradiranosti i potištenosti pojedinaца, psihoze neizvesnosti zbog reorganizacije i kadrovskih promena, komunisti su bez oklevanja, odlučno iznosili i kritikovali pojave odstupanja od Ustava i zakona, birokratizam i netrpeljivost u odnosima, potcenjivanje rada Saveza komunista, koje se pravdalo specifičnošću službe i isticali su zahteve na što odlučnijoj reorganizaciji i što bržem moralno-političkom i organizacionom osposobljavanju službe za rad.

Komisija je došla do zaključka da je u Službi bezbednosti na teritoriji Socijalističke Republike Srbije vođena politika kadrovske diskriminacije prema narodnostima. U Službi bezbednosti Republičkog sekretarijata nema nijedan Šiptar ni Mađar; u službi Pokrajinskog sekretarijata Vojvodine nijedan Mađar, a u službi Pokrajinskog sekretarijata Kosova i Metohije samo jedan Šiptai, a i u nižim organima bezbednosti ih ima veoma malo. Bio je stalno prisutan odnos nepoverenja prema narodnostima, čak i kada se radi o najodgovornijim političkim i partijskim funkcionerima, uglednim i zaslužnim ličnostima iz redova narodnosti. Kadrovi iz ove službe u razgovoru sa Komisijom su isticali da su uočavali svu političku apsurdnost ovakvog odnosa prema narodnostima i da su uočavali štetu koju su u svom radu zbog toga imali, a naročito političku štetu koju su trpeli odnosi među narodima u našoj Republici, ali da nisu nailazili na razumevanie najodgovornijih funkcionera službe u federaciji i Republici. Često su na našim političkim sastancima iznošene primedbe i kritike što se zanemaruju narodnosti u kadrovskoj politici. Ali, ono što se u tom pogledu primećuje u ovoj službi po političkoj štetnosti prevazilazi sve političke greške koje su u tom pogledu do sada činjene. Nije problem samo u broju i proporcijama kadrova. Radi se o ideološkoj osnovi na kojoj se rodila ta politika. Ideološka osnova takve politike u resoru Srbije jeste, u stvari, nacionalizam i šovinizam. Diskusije koje su vođene u organizacijama posle IV sednice CK SKJ su potvrdile da u Savezu komunista, kod komunista koji rade u Službi državne bezbednosti postoji odlučnost da se takva

praksa prevaziđe, u čemu moramo biti dosledni. Komunisti Srbije ne mogu govoriti o jedinstvu, bratstvu, internacionalizmu a da budu popustljivi prema deformacijama i šovinizmu takve vrste. Reperkusije ovakve politike prevazilaze dornen resora unutrašnjih poslova i personalne politike i to je moralo ostaviti teške posledice u svesti i raspoloženju pripadnika narodnosti, čak i članova Saveza komunista i političkog aktiva.

Na petom kongresu SKS su veoma kritički iznete slabosti po nacionalnom pitanju kod nas, kritikovane pojave nacionalizma i šovinizma. Ti zaključci, kao i stavovi VII kongresa SKJ, bili su snažan podstrek komunistima za doslednost u realizaciji nacionalne politike, u borbi protiv nacionalizma i šovinizma Ali, u ovom domenu koji je bio birokratski ograđen, fetišizovan, postavljen iznad i mimo politike Saveza komunista, nije se sprovodila ova politika.

U radu Službe državne bezbednosti bilo je grubih odstupanja od Ustava i zakona. Bilo je kod nekih najodgovornijih funkcionera odo maćeno shvatanje: da služba bezbednosti kojoj smeta zakon, nije dobra služba. To potvrđuju i određeni slučajevi nezakovitosti koje je Komisija posebno ispitivala.

Najveći broj komunista iz Službe državne bezbednosti prihvatio je zaključke i stavove Četvrte sednice Centralnog komiteta SKJ sa punim uverenjem o njihovoj dalekosežnosti i značaju. Oni su izrazili spremnost da sa punom svešću i odgovornošću pomognu da se razne zloupotrebe, nezdrave pojave i deformacije u službi državne bezbednosti sa svom ozbiljnošću uoče i otklone.

II

POLITIČKA ODGOVORNOST POJEDINACA

Kao što je rečeno Komisija je, pre svega, imala zadatak da ustanova konkretnu političku odgovornost članova Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije — Vojina Lukića i Životija Savića-Srbe. Komisija je vodila razgovor i sa funkcionerima u državnoj bezbednosti. U autonomnim pokrajinama, u Beogradu i u većini srezova formirane su komisije od strane rukovodstava Saveza komunista koje su obavile i još uvek obavljaju onaj deo partijsko-političkih zadataka koji spadaju u delokrug rada Saveza komunista. Komisija se upoznala sa njihovim dosadašnjim radom, iako one nisu još sasvim završile svoj rad. Pored toga, kao što je poznato, postoje komisije koje su formirane od izvršnih veća Republike i Pokrajine, grada Beograda i nekih srezova za ustanovljavanje zloupotreba u Službi bezbednosti, kao i za poslove reorganizacije Službe državne bezbednosti, koje će svoje izveštaje podniti predstavničkim organima .. .

Šesta sednica CK SK Srbije, Aktivnost Saveza Komunista Srbije, posle četvrte sednice CK SK Jugoslavije, Beograd, 1966.

ZAKLJUČCI ŠESTE SEDNICE CK SK SRBIJE

Na temelju podnetih dokumenata i referata druga Dobrivoja Radošavljevića, Centralni komitet SK Srbije, na svojoj proširenoj sednici održanoj 14. i 15. septembra, razmatrao je aktivnost organizacija i rukovodstava Saveza komunista Srbije u vezi sa odlukama Četvrte sednice CK SKJ i posle obimne diskusije koja je potvrdila osnovne stavove referata usvojio sledeće *zaključke*:

I

Centralni komitet SK Srbije u potpunosti prihvata ocene i zaključke Četvrte sednice CK SKJ.

Odlučna podrška, koju su komunisti i radni ljudi Srbije pružili tim odlukama i zaključcima, izražena je u izuzetno živoj političkoj aktivnosti posle Četvrtog plenuma. Nju karakteriše oštra osuda birokratsko-nacionalističke prakse, političkih zloupotreba, deformacija u Službi državne bezbednosti i drugih negativnih pojava kroz koje se izražavao Dtpor politici Saveza komunista i zahtevima radnih ljudi za neometani -a/vitak samoupravljanja i neposredne socijalističke demokratije. Birocratsko-frakcionašca delatnost grupe Ranković — iStefanović koja je ^othranjivala ove pojave i bila njihov najopasniji politički izraz osulena je sa svom odlučnošću i oštrinom . . .

III

Komunisti treba u narednom periodu da se bore za potpunu i do-glednu realizaciju stavova CK SKJ o Službi bezbednosti. Neophodno je stovremeno sprečiti kako pokušaje umanjivanja stvarne uloge ove slu-tbe u grupaško-frakcionaškoj borbi za vlast i usporavanje razvitka samoupravljanja i neposredne demokratije tako i protiv pojednostavlje-nih gledanja da je za sve jedini krivac Služba državne bezbednosti. Bi-rokratizam, kao još uvek vidno opterećenje našeg društva nije prosta ;vorevina Službe bezbednosti već proizvod nerazrešenih protivrečnosti lašeg razvoja i nedovoljne doslednosti u borbi za samoupravljanje i neposrednu socijalističku demokratiju. Iako je ta služba svesno razvi-iena kao zatvorena organizacija da bi mogla da posluži grupaško-frak-nonaškim ciljevima, najveći deo njenih pripadnika radio je predano ;voj posao u uverenju da to što čini služi opštem narodnom interesu.

Jačajući daleko više aktivnost i ulogu organizacija Saveza komu-lista u službi unutrašnjih poslova komunisti treba da pomognu da se)na što pre osposobi da bude jaka i efikasna u borbi protiv svih vrsta neprijateljskog delovanja. Zato Služba bezbednosti treba da se oslanja pre svega na patriotizam i političku svest naših građana, na njihovu podršku u borbi protiv neprijatelja.

IV

Centralni komitet naglašava potrebu novih napora komunista u borbi za dosledno sprovođenje reforme, pri čemu naročito njena društ-vena strana treba da bude predmet češćih razmatranja. Sprovođenje odu-uka IV plenuma često se u praksi posmatra kao odvojeno pitanje a e kao sastavni deo jedinstvenog procesa koji je imanentno sadržan u tavovima Osmog kongresa i odlukama Trećeg plenuma Saveza komu-ista Jugoslavije u sprovođenju društvene i privredne reforme i borbi rotiv birokratsko-etatiističkih otpora samoupravljanju.

V

Šesti plenum CK SKS naročito ističe potrebu što konsekventnijeg ostvarivanja proklamovanih demokratskih principa u kadrovskoj poli-ici. To što se i kadrovska politika posle Četvrte sednice CK SKj na- >la pod najoštrijom kritikom govori o ozbiljnom neskladu između pro-flamovanih demokratskih principa i stare birokratske prakse, koja se os uvek žilavo održava i neopravdano sporo prevazilazi. Nije slučajno to je sve do sada baš kadrovska politika bila jedna od osnovnih polu-

ga nosilaca frakcionaške aktivnosti i u isto vreme uporište konzervativnih i po pravilu, nedovoljno sposobnih pojedinaca i grupa u radnim organizacijama, društveno-političkim zajednicama i rukovodstvima društveno-političkih organizacija. Nedemokratska kadrovska politika nije samo posledica, nego i nepresušan izvor birokratske prakse i odnosa u društvu. Zato se Savez komunista mora boriti za potpuni demokratizam i javnost pri utvrđivanju kriterija i konkretnih kadrovskih rešenja. Idejno-politička orijentacija u ostvarivanju samoupravljanja i neposredne demokratije kao i sposobnost da se u praksi bori za razvijanje socijalističkih odnosa, politički ugled na tome izrastao i moralno-politički integritet ličnosti treba da postanu presudni faktori u izbornom opredeljivanju biračkih tela i kolektiva.

Centralni komitet Saveza komunista Srbije ukazuje na činjenicu da su komunisti i radni ljudi snažno istakli neophodnost pune pojedinačne odgovornosti svakog komuniste, a posebno rukovodećih ličnosti, kako za sopstveni rad tako i za rad kolektivnih organa u kojima oni deluju. Radni ljudi i komunisti s pravom ističu da su neki komunisti na rukovodećim mestima činili nedopustive greške. Dosad nije bilo dovoljno odlučnosti pri otklanjanju takvih pojava, nije bilo pozivanja na partijsku i političku odgovornost. Organizacije se moraju odlučno boriti da za iste greške postoje isti kriteriji odgovornosti za sve. Za one koji se nalaze na rukovodećim mestima kriterij odgovornosti treba da bude stroži a ne obrnuto — kako je često do sada bilo.

Centralni komitet SKS ističe potrebu da se onemogućе svi oblici privilegija, naročito onih koje proizlaze iz političke vlasti, javno izgrađujući merila o tome šta je u našem društvu privilegija a šta nije. Privilegije predstavljaju očigledan anahronizam i nedopustive su u našim društvenim odnosima, jer od toga ozbiljno trpi ne samo politički ugled pojedinih funkcionera već i foruma čiji su članovi, pa i politika koju zastupaju. Stoga je potrebno da o svim pitanjima ove vrste javno odlučuju predstavnički ili drugi izborni organi.

VI

... Razumljivo je što komunisti osećaju potrebu za efikasnošću i što to izražavaju i na sastancima svojih organizacija. Međutim, treba demokratski, ali odlučno odbaciti tendencije da se birokratizam iskorjenjuje birokratskim zahvatima i metodima, da se „efikasnost“ postiže na stari način, „čvrstom rukom“, da gotova rešenja utvrđuju organizacije i rukovodstva Saveza komunista, da se čeka da neko sa strane „odozgo“ rešava iskrsele probleme u njihovoj sredini. Savez komunista ne sme manjkavost svog ideološko-političkog delovanja da zamenjuje odlučivanjem izvan ili u ime društveno-političkih organa i organizacija. ..

VII

... Kritika dosadašnjeg rada Centralnog komiteta i Izvršnog komiteta Saveza komunista Srbije pokazuje svu osnovanost zahteva za što skorijom reorganizacijom Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije. Očigledno je da u budućem radu Centralnog komiteta treba hitnije menjati odnose između Izvršnog i Centralnog komiteta; potrebno je osloboditi Centralni komitet od predominantne uloge Izvršnog komiteta; Izvršni komitet treba da bude izvršni organ Centralnog komiteta koji se praktično bavi problemima rada Partije, a ne odvojeno ru-

kovodeće partijsko telo. Potrebno je u Izvršni komitet izabrati ljude oslobođene svih drugih značajnih funkcija i u skladu sa izmenjenom ulogom Izvršnog komiteta izmeniti i organizaciju i rad drugih tela Centralnog komiteta . . .

Sadašnja faza našeg razvitka iziskuje mnogo više nedogmatskog razmišljanja o daljim putevima razvoja društva na osnovama samoupravljanja i neposredne demokratije. Zato se mora energično iskorenjivati pojava gušenja borbe mišljenja u Savezu komunista, jer je to ostatak birokratskih koncepcija o jedinstvu Partije. Komunisti moraju uvek imati na umu da ispoljavanje razlika u procesu donošenja partijskih odluka predstavlja u demokratskim uslovima najbolji način obezbeđivanja idejnog i akcionog jedinstva. . .

Centralni komitet SKS je na kraju izabrao za sekretara Centralnog komiteta druga Dobrivoja Radosavljevića i potvrdio odluku Izvršnog komiteta CK SKS o raspuštanju komiteta i imenovanju povereništva Saveza komunista u Državnom sekretarijatu za inostrane poslove.² Isto.

² Otvaranje rasprave o političkom jačanju autonomije Kosova, njegovom bržem ekonomskom razvoju i ostvarivanju pune ravnopravnosti albanske narodnosti u Jugoslaviji, bilo je rezultat obračuna sa Rankovićevom grupom. Šesta sednica CK SK Srbije žigosala je „diskriminaciju i bezakonje“ koje su vršili „neki delovi Službe državne bezbednosti, naročito prema šiptarskoj narodnosti“, kao „drastičan vid šovinističke prakse“. Za srpske nacionaliste započeti procesi su značili izdaju srpstva, a za albanske samo palijativne mare radi smirivanja Albanaca.

Godine 1956. u Prizrenu je organizovan proces devetorici Šiptara koji su **TD** povezani sa albanskom obaveštajnom službom (Sigurimi). Proces je više od 30 godina bio „tabu-tema“. Do procesa je došlo u vreme normalizacije odnosa sa socijalističkim zemljama, koji Albanija Envera Hodže od prvog dana nije pratila sa raspoloženjem. Organi UDB-e su uspeali da na Kosovu i Metohiji 1956. otkriju nekoliko albanskih emigrantskih diverzantskih grupa koje su 1950. i 1951. ubacivane u Jugoslaviju. Diverzanti su donosili poruke Albancima koji su pre rata živeli u Albaniji, a od njih dobijali obaveštenja o situaciji u Jugoslaviji. Jednu takvu grupu predvodio je Sutki Hodža iz sela Rugova, a njegovim saučenicima je suđeno za špijunažu. Za ovaj proces je bio vezan čitav spisak imena šiptarskih rukovodilaca u službi Sigurimija: Mehmed Hodža, Fadilj Hodža, Dževdet Hamza, Mazlum Nimani, Avdi Bakali, Imer Pulja i drugi. Ovo otkriće preneto je Čedi Mijoviću, sekretaru SUP Kosova i Metohije, koji je o tome obavestio sekretara Oblasnog komiteta Doka Pajkovića i Dušana Mugošu, kao i Slobodana Penezića. Rukovodstvo Oblasti, Srbije, Jugoslavije i savezne UDB-e je stalo na stanovište da se u te ljude ne sme dirati.

Posle Brionskog plenuma delegacija Kosmeta sa Veli Devom i Fadilj qm Hodžom posetila je Tita 1967. i označila ovaj proces kao montiran od strane i UDB-e. To jest da je „predstavljao izrazito tešku zloupotrebu položaja nekih pripadnika Službe državne bezbednosti u Pokrajini... Da je vešto i perfidno angažovan od strane nekih pripadnika i funkcionera SDB za svoje razbijačke ciljeve protiv stavova i politike Saveza komunista Jugoslavije i protiv bratstva i jedinstva na Kosovu i Metohiji.“ Istorijska nauka je nemoćna pred ovom pojavom, jer arhive — ako su i sačuvane — nisu pristupačne za rad. Stoga se možemo oslanjati samo na publicističke rekonstrukcije u našem vremenu (Lj. Bulatović, *Prizrenski proces u svedu dokumenata i svedočenja, Intervju*, vanredno izdanje, Beograd 1987). Ovaj „rašomonski proces“ danas, posle 30 godina, i u uzavreloj situaciji, nastaloj posle dve kosovske kontrarevolucije, u vreme kada su se na čelu oblasti nalazili ljudi optuženi 1956. za veze sa Sigurimi kao da posledicama potvrđuju nekadašnju tačnost optužbe UDB-e, iako se materijalna istina ne može utvrditi. Koliko li su puta u istoriji posledice imale snagu materijalnog dokaza za propuštene mogućnosti odbrane Jugoslavije smenom ljudi koji kasnije nisu opravdali poverenje.

Šesta sednica CK SK Srbije održana je 14. i 15. septembra 1966. godine u Beogradu. Pored članova CK sednici su prisustvovali i članovi CK SKJ sa

područja Srbije, sekretari opštinskih, pokrajinskih i Gradskog komiteta Beograda koji nisu bili članovi Centralnog komiteta, predsednici komisija CK SKS i predsednik i sekretar Kontrolne i Revizione komisije SKS. Uvodnu reč je dao Jovan Veselinov, a referat o aktivnosti SK Srbije posle Četvrte sednice CK SKJ podneo je Dobrivoje Radosavljević. CK je jednoglasno prihvatio predlog Spašenije Babović da se Centralnom komitetu SKJ uputi predlog da se Aleksandar Ranković isključi iz Saveza komunista. Dušan Petrović je kritikovao aktivnost „frakcije“ koja je na ideološko-političkom planu nastupala protiv samoupravljanja, a u društvene odnose unosila „sumnju, podzorenje, intrige“. Po njemu je Ranković „jako delovao u degradirajućem smislu na Srbiju i na njen razvitak, kako u razviku sistema, tako i u politici kadrova, po nacionalnom pitanju i u drugim oblastima društvenog života“. Veli Deva je kritikovao UDB-u i njeno rukovodstvo u Pokrajini zbog uvreženog shvatanja o „opasnosti po socijalizam u Pokrajini“. Kolj Široka je ocenio Rankovićevu poziciju kao „kontrarevolucionarnu“; napao je dotadašnji način rukovođenja u Pokrajini; iznosio „devijacije koje su došle do izražaja zbog zloupotrebe položaja pojedinih ljudi iz SUP-a“. Dušan Sekić je, između ostalog, podsetio na način rada CK SKJ, kada su članovi CK, posle proširene sednice Izvršnog komiteta CK SKJ 1962. pozvani u zgradu CK SKJ da pročitaju materijale sa te sednice pojedinačno, a da se o njoj nije razgovaralo u Centralnom komitetu. Ali Šukrija je izneo da se pojava ovih kritika protiv Albanaca (Šiptara) koncentrisala na period od 1954. do Četvrtog plenuma 1966, što je povezao sa nastajanjem novih kadrova iz redova nacionalnosti koje je na površinu izbacilo samoupravljanje. Za akciju sakupljanja oružja na Kosovu i Metohiji od 1955. do 1956. kaže da nije sprovedena ni u jednom drugom kraju Jugoslavije i da o tome nije postojala odluka ni jednog foruma SKJ; pokrenuli su je organi unutrašnjih poslova, zatim je „stihijno produžena“ i „dobila na odgovarajući način i saglasnost SK-a“. Šukrija navodi da je Kosmet od UDB-e proglašen za najugroženije područje u kome se „priprema prevrat“. Stevan Doronjski je između ostalog, rekao: „Frakcionaška grupa je imala poseban interes da se ukotvi u Beogradu, da tu stvori svoje idejno, političko i operativno uporište. U tom cilju je na razne načine zloupotrebljavala službu bezbednosti grada počevši od direktnih zloupotreba službe u političke svrhe, u čemu su doduše aktivno učestvovali samo pojedinci, pa do najšire kontrole i njenog uplitanja u celokupno društveno tkivo.“ Mijalko Todorović je upozoravao: „Ne treba smetnuti s uma da su osnovne birokratske snage, konzervativizam itd. posle udara Četvrte sednice Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije u stvari u povlačenju ili su se pritajile, što ne znači da su uništene, da neće ponovo da pregruپیšu svoje redove i da, u ovoj ili onoj formi, nastave akciju kočenja našeg doslednog socijalističkog razvitka.“ Jovan Veselinov je izneo da je u jednoj drugoj formi, blažoj, pri tome, vođena otprilike takva politika i prema najvećem delu kadrova u Vojvodini, kako prema kadrovima narodnosti, tako i prema Srbima. Džavid Nimani je kritikovao metod sakupljanja oružja. Akcija je trajala nekoliko meseci i u njenom toku dolazilo je do „ubistava i maltretiranja“. Pavle Jovičević je smatrao da na dobrom delu Kosova nije bilo masovnog već pojedinačnih slučajeva maltretiranja; deli mišljenje da nije isključivo reč o maltretiranju Šiptara nego i Srba.

Po oceni albanskih kadrova prestala su zlostavljanja Šiptara iz vremena A. Rankovića. Veli Deva informisao je Tita u februaru 1967. da je Prizrenski proces bio montiran, a da je prilikom prikupljanja oružja na Kosovu i Metohiji oko 30.000 ljudi „prošlo kroz ruke organa UDB-e i milicije“, da su optuženi za pripremanje ustanka protiv „Socijalističke Jugoslavije“. Pavle Jovičević je isticao da ovaj obračun sa građanima šiptarske narodnosti nije mimoišao ni Srbe. Sa Rankovićevim padom nastupila je „postplenumska nacionalna afirmacija Šiptara“; smatralo se da je prošlo vreme „ograničene ravnopravnosti“. Šiptarski rukovodioci su u poseti kod Tita februara 1967. izražavali bojazan da abolicija A. Rankovića ne povuče njegovu rehabilitaciju, ali ih je Tito razuverio. Do hapšenja A. Rankovića nije došlo iz političkog pragmatizma, to jest da se od njega ne pravi „heroj“ ili „zastava“, stvara unutrašnji i međunarodni problem, tim pre što je on „politički mrtav“ i nema opasnosti da će „vaskrsnuti“, kako je to isticao Tito. Vođenjem procesa protiv Rankovića pred sudovima bi se povlačio veliki broj ljudi, što rukovodstvu Jugoslavije nije odgovaralo. Posle IV plenuma težište vlasti na Kosovu i Metohiji prenosilo se u skladu sa etničkom većinom Albanaca na albansku narodnost. Počeo je pritisak za potpunije ostvarivanje prava narodnosti na Kosovu. Rukovodstvo Kosova podržano svojom inteligencijom počelo je da otvara ustav-

no-pravne i ekonomske probleme Pokrajine. Džavid Nimani je tražio da se preispita Statut Pokrajine, kao i odnosi između autonomije i federacije. Proširena sednica Predsedništva i Izvršnog komiteta SK Srbije za Kosovo i Metohiju održana je 22. aprila 1968. Zaključeno je da Pokrajina treba „više nego do sada da bude kategorija federacije i da se jasnije izrazi kao sastavni deo federalizma“, Dat je predlog da se naziv Kosovo i Metohija menja u Kosovo.

Na proširenoj sednici Predsedništva Izvršnog komiteta SK Srbije od 22. aprila 1968, prilikom rasprave o nacionalnom pitanju došlo je do ispoljavanja dvaju suprotnih gledišta, jednog koga je zastupala većina članova CK Srbije i drugog za koje su se zalagali J. Marjanović i D. Čosić. J. Marjanović je kritikovao nacionalnu politiku SKJ sa stanovišta internacionalističke ideologije zbog stvaranja novih „veštačkih“ nacija, dok je Čosić kritički izložio svoje poglede o položaju Srbije u Jugoslaviji, s posebnim osvrtom na stanje na Kosovu i Metohiji. J. Marjanović je tom prilikom, pored ostalog, istakao:

„Jedinstvo SKJ, kao i SKS, jedan je od bitnih uslova za jedinstvenu akciju u rešavanju raznih pitanja iz oblasti nacionalnih odnosa. Danas se, međutim, sve češće čuje pitanje: koliko je danas SKJ čvrst i jedinstven kao organizacija, na komunističkom programu dobrovoljno ujedinjenih ljudi, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost? Da li se članovi SKJ unutar njega dele po nacionalnoj pripadnosti, ili su čvrsto ujedinjeni, komunističkim, revolucionarnim ciljevima a ne nacionalnim interesima? Postavio sam na jednom sastanku komunista pitanje još određenije: jesmo li mi u SK Srbi, Albanci, Mađari itd., ili smo komunisti koji deluju u srpskoj, albanskoj i mađarskoj sredini? Dobio sam odgovor da ja „ne priznajem nacije“. Nacije razume se postoje, ali treba da postoji i komunistička svest. Ona treba da nas ujedinjuje jače od nacionalne svesti. Neka da u tom pogledu nije ni bilo dileme. Tačno se znalo da su komunisti svih nacionalnosti čvrsto ujedinjeni radi vođenja klasne borbe za ostvarivanje socijalističkih ciljeva, za oslobođenje čoveka svih nacionalnih pripadnosti, za iskorenjavanje svakog ugnjetavanja. A eto, danas se dileme javljaju. Mnogi komunisti postavljaju pitanje: da li je SKJ jedinstvena organizacija ili savez šest republičkih, pa čak i nacionalnih komunističkih saveza? U prednacrtu statuta SK u Sloveniji zapisano je čak da je SK nacionalna organizacija! Da li i u SKJ postoji federacija? A ruku pod ruku s federalizmom proviruje polako i autonomništvo u SK Srbije. Šta je Lenjin u svoje vreme mislio o federalizmu u partiji, zna se. Možda su ipak nastupili novi društveni uslovi i nove društvene potrebe, koje to diktiraju. Ali onda to treba jasno reći, izići sa argumentima, raspraviti...”

Iz opširnog izlaganja D. Čosića karakteristično je nekoliko sledećih stavova: „Smatram da se ne može ne znati koliko je rasprostranjeno uverenje da se i pod formulom ‚samoupravnih prava i samoupravnosti nacija‘, u ime državne i suverenosti kao izraza ravnopravnosti, u ime nacionaliteta kao društvenog primata, u ime teritorijalnog autonomizma, nosi koncepcija primitivnog, dezintegrisanog, partikularizovanog, neminovno birokratskog, i siromašnog društva. Smatram da se mora znati da je socijalistička javnost zemlje vrlo zabrinuta snagom činilaca koji podstiču udaljavanje i nerazumevanje, nepoštovanje i netrpeljivost, egoizam i mržnju među ljudima i narodima. Mislim da je nemoguće ne uvideti da se jedinstvo radničke klase i jugoslovenskih naroda u temeljima podriiva snažnom socijalnom i nacionalnom diferencijacijom, rastućom ekonomskom neravnopravnošću i nejednakošću, a bez tog klasnog narodnog, socijalističkog jedinstva, bez faktičke socijalne ravnopravnosti, mutni su horizonti socijalizmu i bilo kakvoj Jugoslaviji.

Ubeđen sam da zaslužuje najveću pažnju i punu saglasnost radikalnan odnos prema srpskom nacionalizmu, naročito na Kosovu i Metohiji. Neophodno je uvek imati široko otvorene oči za zlo u sebi i snagu da se to zlo javno iskaže i dejstvuje protiv njega. Takođe, treba se odlučno suprotstaviti i najraznovrsnijim izrazima srpske nacionalne suprematije, koja je prilično česta u nacionalno raznorodnim područjima, i inače, i koja, iako nema uvek neposredan nacionalistički ton, može da povredi nacionalno i ljudsko dostojanstvo pripadnika drugih nacionalnih zajednica. U sagledavanju negativnih vidova srpske nacionalne i društvene svesti, posebnu pažnju, čini mi se, zaslužuje i — srbijanstvo. To je jedan u suštini primitivan anahron politički mentalitet; to je viđenje Srbije od Užica do Zemuna; to je kompleks jedne nacionalne i državotvorske mitologije; to je nepoznavanje i potcenjivanje ‚prečana‘; to je nerazumevanje Srba koji ne žive u Republici Srbiji; to je odsustvo sluha za razlike i nepoštovanje različitosti u srp-

skom narodu, koji je trajao i razvijao se pod različitim društvenim, državnim i kulturnim okolnostima; to je ona neslavna kadrovska i personalna politika po zavičajnim afinitetima i kriterijumima, i tako dalje. Uza sve to, dobro je ime-novati i politički paternalizam i tutorstvo, a koji su moralna negacija stvarne demokratije.

Nije izvršena temeljita, objektivna analiza političkog stanja u pokrajinama, naročito na Kosovu i Metohiji, stanja koje je po svemu što se zna brementeo vrlo teškim problemima i nekim nazadnim tendencijama. Ne možemo više da ne zna-mo koliko se u Srbiji raširilo uverenje o zaoštavanju odnosa između Šiptara i Srba, o osećanju ugroženosti kod Srba i Crnogoraca, o pritiscima za iseljavanje, o sistematskom potiskivanju sa rukovodećih mesta Srba i Crnogoraca, o težnja-ma stručnjaka da napuste Kosovo i Metohiju, o neravnopravnosti pred sudovima i nepoštovanju zakonitosti, o ucenama u ime nacionalne pripadnosti. Dužni smo da se demokratski postavimo prema ovim pojavama[^] prinuđeni smo da temeljito i savեսno proverimo zasnovanost ovakvih pojava, mišljenja i osećanja i o svemu tome i na ovom mestu da odgovorno raspravljamo.

Ne vidi se u odgovarajućim razmerama šovinističko raspoloženje i nacio-nalistička psihoza u šiptarskoj narodnosti: neopravdano se podcenjuje iredentis-tička i separatistička raspoloženja i težnje u izvesnim slojevima šiptarske nacio-nalnosti.

Uočljiva je težnja da se samoupravna prava nacionalnosti realizuju kao pra-va na uspostavljanje državnosti i kosovskog suvereniteta. U Kosovo-metohijskom prostoru moguća su u današnjim uslovima samo dva oblika državnosti: jugoslo-venski i albanski, odnosno jedan ili drugi. Kombinacija oba, bar u današnjim pri-likama, nije moguća sa pozitivnim ishodima. Politički forumi Kosova i Metohije u stavovima iskazanim o ustavnim promenama, svojim intencijama i orijentacija-ma ozbiljno su uznemirili socijalističku javnost zemlje. Birokratsko-etatiistički shvaćena ravnopravnost Šiptara u Srbiji i Jugoslaviji i razvijanje njihovog suve-reniteta, ne može da se ne završi u iredentizmu, u dubljenju političkih razlika među narodima Kosova i Metohije i Albanije i Jugoslavije u permanentnom i otvorenom sukobu.

U analizi stanja i predlozima zaključaka ovog plenuma nije ozbiljnije i određeno govoreno o birokratskom centralizmu republičkih foruma, organa, in-stitucija, centralizmu koji se naročito u vojvođanskim političkim krugovima na- ziva srbijanskim centralizmom, srbijanskom hegemonijom, primitivnim centraliz- mom, koji se nažalost, samo usmeno i kuloarski više od jedne decenije čini poli- tički odgovornim za zaostajanje i spor privredni razvoj pokrajine Vojvodine.

U prikazu vojvođanskih političkih prilika nije ni reč izgovorena o ma- đarskom nacionalizmu i segregacionizmu kao da uopšte ne postoje i kao da u svom podneblju ne predstavljaju nikakvu političku činjenicu.

Sasvim se prećutalo postojanje i dejstvovanje vojvođanskog birokratskog autonomaštva, u stvari jednog retrogradnog partikularizma koji je, po svemu pri- lično snažan i koji predstavlja kočnicu prirodni, neminovni, društvenim kre- tanjima ka demokratskoj i modernoj integraciji i koncentraciji materijalnih i intelektualnih energija, bez kojih se ne može ni frazirati o napretku i socijalizmu našeg naroda. Da li će zaista i za našu generaciju Sava i Dunav biti granica izme- đu Beograda i Novog Sada, Mačve i Srema, Banata i Podunavlja? Zar zaista neki komunisti socijalističku samoupravu Vojvodine mogu dalje i još uvek da smatra- ju svojim birokratskim vojvodstvom? Ovog proleća naša javnost bila je iznenađe- na i odlukom o razbijanju republičkog fonda za nauku, podelu fonda na pokra- jinske i fond beogradskog pašaluka. Za tu koncepciju provincijskih, pokrajinskih, autonomnih nauka nije preterano reći da se uvršćuje u antologiju reakcionarnih gluposti. U takvu antologiju spada svakako i, na primer, razbijanje na pokrajine fonda i društva za borbu protiv raka. A to, na nesreću, nisu ni jedini, ni najtipič- niji slučajevi ispoljavanja birokratskog, teritorijalnog partikularizma koji se ma- kira samoupravnim i autonomnim pravima i potrebama..."

Istupanje J. Marjanovića i D. Ćosića naišlo je na oštru kritiku i odbijanje od strane članova CK SKS. Saglasno tradiciji Partije u slučajevima ključnih ideo- loško-političkih razilaženja, doneti su sledeći „Zaključci CK SK Srbije o političkim gledištima Jovana Marjanovića i Dobrice Ćosića“:

Centralni komitet Saveza komunista Srbije ograđuje se od stavova koje su Irugovi Dobrica Ćosić i Jovan Marjanović, članovi Centralnog komiteta, izložili i diskusiji na Četrnaestoj sednici Centralnog komiteta povodom razmatranja zahteva Saveza komunista Srbije u ostvarivanju politike nacionalne ravnopravnosti u Srbiji.

Politička gledišta koja su ovi drugovi izložili, a naročito drug Ćosić, u svojoj osnovi su suprotna programskim načelima i pozitivnim tekstovima Saveza komunista Jugoslavije u nacionalnoj politici i znače diskvalifikaciju sadašnjih naprava komunista Srbije na otklanjanju nedoslednosti, slabosti i deformacija ispoljenih u periodu pre Brionskog plenuma i Šeste sednice CK SKS.

U ovom trenutku našeg društvenog razvoja, kada Savez komunista vodi borbu za sopstveni preobražaj i traži rešenja za složene probleme ekonomskog razvoja i ekonomskih odnosa i kada se odlučno rešavaju pitanja razvoja samoupravnosti i demokratizacije političkih odnosa — stavovi ovih drugova izloženi u discusiji objektivno podstrekavaju nacionalizme, seju sumnje i vode narušavanju edinstva u Savezu komunista.

Centralni komitet energično osuđuje klevete upućene komunistima u autonomnim pokrajinama a posebno komunistima Autonomne Pokrajine Kosovo i Metohije. Isto tako Centralni komitet energično odbacuje uvrede upućene komunistima u drugim socijalističkim republikama.

Politička odgovornost drugova Ćosića i Marjanovića je utoliko veća što su obojica dugogodišnji članovi Saveza komunista i članovi Centralnog komiteta SKS i što su njihovi stavovi suprotni i njihovom javnom ugledu i revolucionarnom delovanju... (*Savez komunista u borbi za nacionalnu ravnopravnost*, Beograd, 1968, 314—315 i dr.).

U novembru 1968. godine izbile su, međutim, masovne demonstracije na Kosovu koje su obeležile prvi masovni nastup neprijatelja posle završetka rata. Nacionalističke snage na Kosovu videle su rešenje u njegovom pretvaranju u republiku, pa čak i u izdvajanju iz sastava Jugoslavije. Ekstremističke grupe su 17. novembra 1968. organizovale demonstracije u nekim gradovima Kosova i zapadne Makedonije. One su se prvi put tako masovno oglasile posle četvrt reka od izbijanja kontrarevolucije na Kosovu i Metohiji u zimu 1944—1945. Pre demonstracija u Prištini, Gnjilanu, Uroševcu i Podujevu na Dan zastave — državni praznik NR Albanije, novembra iste godine, demonstranti su sa separatističkim parolama nastupili i u drugim mestima i gradovima Kosova i Metohije: u Prizrenu, Suvoj Reci i Peći. Pored politika u slavu Envera Hodže i NR Albanije, albanski nacionalisti su tražili status republike za Kosovo, novi ustav; napadali su navodnu kolonijalnu politiku prema Kosovu; tražili da u sastav Kosova uđu područja koja su pripadala drugim jugoslovenskim republikama. Separatističke snage, koje su komunisti suzbili, uz pomoć vojnih snaga i organa bezbednosti, dobijale su podsticaj u raspravama koje su tekle u oficijelnim strukturama Partije na Kosovu u smislu da se preispita ustavno-pravni položaj Kosova i Metohije (tada je i iznet predlog da se pojam Metohija ispusti iz naziva Pokrajine).

Demonstracije u Prištini, Uroševcu, Gnjilanu, i Podujevu 27. novembra su trajale više časova, bile praćene neredima, razbijanjem izloga i prevrtanjem vozila, sa više povređenih (10 pripadnika Službe bezbednosti i četiri iz vatrogasne službe). Jedan učesnik demonstracija je izgubio život, dok je 27 građana zatražilo skarsku pomoć. Centar demonstracija je bio u Prištini. Njihovi organizatori su bili ekstremni šovinistički elementi. Glavno zborište je bilo na Filozofskom fakultetu gde se sakupila masa od 2.000 studenata i srednjoškolaca. Odatle se krenulo prema centru grada. Na trgu pred pozorištem smenjivali su se govornici na improvizovanoj tribini. Demonstranti su krenuli prema kasarni gde su zaustavljeni pretnjom o upotrebi vatre. Masa je zatim pošla na Dom JA, gde je poginuo jedan 17-godišnjak od metka demonstranata. Počele su da pristižu i grupe iz Uroševca, Prizrena, Peći, Drenice. Masa od nekoliko hiljada demonstranata cepala je i palila jugoslovenske zastave. Demonstranti su nosili albanske zastave, klicali Enveru Hodži i NR Albaniji. Čuli su se poklici protiv „srpskih ugnjetača“. Bačera je parola „Kosovo Republika“. Pojačanja milicije uspeła su da suzbiju demonstrante koji su pripremali nove demonstracije za 28. novembar, ali je rano sutradan u Prištinu ušla kolona tenkova sa drugim jedinicama JA. Separatističkošovinističke snage delovale su indoktrinirane propagandom iz Tirane.

CK SKJ je 2. decembra 1968. dao podršku stavovima i aktivnosti PK SK Kosova i Metohije i CK SK Srbije, pozitivno ocenjujući njegovu aktivnost protiv izgreda i šovinističkog talasa koji je zahvatio kosovske gradove novembra 1968.

Ova istupanja su došla do izražaja i u zapadnoj Makedoniji gde su albanski šovinisti takođe izvikivali parole sličnog sadržaja kao na Kosovu, tražeći priključenje zapadne Makedonije Kosovu i formiranje kosovske republike. Razbijeni su odlučnom intervencijom snaga bezbednosti SR Makedonije. Poraz demonstiranata je bio samo prividan, jer su separatističke snage nastavile svoju politiku koja će narednih godina dobiti genocidne forme prema srpskom, crnogorskom i turskom življu na Kosovu.